

Taha Akyol İle Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Olmak Üzerine

Ömer Çaha*

Ömer Çaha: Bildiğiniz gibi muhafazakârlık felsefi, siyasî ve kültürel boyutu olan çok kapsamlı bir gelenek. Ben siyasî boyutu çerçevesinde sizinle bir mülakat yapmak istiyorum. Öncelikle şunu sormak istiyorum: Muhafazakârlığı diğer siyaset tarzlarından ayıran temel özellik nedir ve muhafazakârlık modern dünyaya ne vaat ediyor?

Taha Akyol: Muhafazakârlığın sosyalizmden ya da sosyal demokrasiden, liberalizmden farklı yönlerini bana göre, liberal Hayek, “neden muhafazakâr olmadığı”nı anlattığı makalesinde çok iyi belirtmiş. Muhafazakârlık öncelikle teorik insandan ziyade somut insanla meşgul. Bu sebeplerle daha reel insanî boyutu temsil etmektedir. Liberalizmin de sosyal demokrasinin de idealize ettiği özgür birey veya sosyal bireyin karşısında muhafazakârlık, gelenekleriyle, ilişkileriyle, problemleriyle, yetersizlikleriyle ve yeterlilikleriyle yaşayan somut insanı ele alıyor. O yüzden sosyalizmin ve liberalizmin teorik olarak zenginleştirdiği medeniyete, muhafazakârlık daha somut, insanî bir boyut kazandırıyor. Muhafazakârlık yaşanmış tecrübe-

nin, tarihin, sınanmışlığın önemini vurguluyor. Bu da hem liberalizmden jakobenizme kadar, hem sosyalizmden Bolşevizme kadar gidecek olan radikalizmi önlemek bakımından önemlidir. Muhafazakârlıkta itidal, sağduyu, ılımlı olmak, hikmet gibi kavramlar önemlidir. Bu sebeple Hayek’e katılıyorum. İnsanlığın marjinal, radikal, konjonktürel dönemlerini hariç tutarsak insanlığın üç büyük eğilimi var: Eşitlik vurgusu yapan sosyalizm, özgürlük vurgusu yapan liberalizm; muhafazakârlık ise bilgelik, gelenek, istikrar vurgusu yapıyor. Bunların üçü birden çağdaş medeniyeti oluşturuyor. Bu düşüncelerden birinin eksik olduğu toplumun bir tarafı eksiktir.

Liberalizmle muhafazakârlık arasındaki ortak noktaları merak ediyorum. Yirminci yüzyıl boyunca liberalizmle muhafazakârlık, faşizm ve sosyalizm gibi devrimci ve totaliter akımlara karşı ittifak içinde oldular. Bazıları liberalizmle muhafazakârlığı, özellikle düşünsel temellerinden dolayı kardeş ideolojiler olarak nitelendiriyor. Kendim de öyle görüyorum. Muhafazakâr Hume ile liberal Locke’un felsefesi arasında çok önemli bir fark görmüyorum. İkisi de örneğin tecrübeye önem veriyor. Bu anlamda, liberalizmle

* Doç. Dr., Fatih Üniversitesi İİBF. Öğretim Üyesi.

muhafazakârlık arasında nasıl bir bağ görüyorsunuz?

Muhafazakârlıkla liberalizmin kardeş felsefeler olarak görülmesi doğru. İki örnek verdiniz. İki de ben vereyim. Meselâ Hayek kimilerine göre muhafazakârdır kimilerine göre liberaldir. Aynı şekilde Alexis de Tocqueville kimilerine göre muhafazakârdır, kimilerine göre liberaldir. Demek ki bir açıdan bakınca liberal, başka bir açıdan bakınca muhafazakâr görülüyor. Çok güzel belirttiniz sorarken; bu ikisi de toplum mühendisliğine karşıdır. Liberalizm devletin hür insana, özgür bireye müdahale etmemesi gerektiği açısından toplum mühendisliğine karşıdır; jakobenizme karşıdır; totaliter sosyalizme karşıdır; faşizme karşıdır. Muhafazakârlık ise denenmemiş bir teorinin devlet eliyle zorla denenmeye kalkışılmasına, geleneksel bilgeliğin reddine, somut insanın inkârına yol açacağı gibi bir gerekçeyle toplum mühendisliğine karşıdır, bu noktada liberalizmle aynı yerdedir... Bu, Türkiye’de daha somuttur. Türkiye’de Kemalizm karşısında liberaller ve muhafazakârlar, Kemalistler tarafından hep aynı safta görülmüşlerdir. Gerçekten de hep aynı safta olmuşlardır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası muhafazakâr yönleri kuvvetli olan bir harekettir; aynı zamanda programında liberal olduğunu yazıyor. Baktığımızda siyasî özgürlükleri savunuyor, piyasa ekonomisini savunuyor. Terakkiperver’den Özal’a kadar uzanan çizgi aynı şeyi savunuyor.

Liberalizmin radikal bireycilik gibi bir çıkış kaynağı var. Toplumdan kültürden bağımsız, evrensel birey anlayışına dayanan bir epistemolojisi var. Muhafazakârlık tam tersi. Modernleşmenin evrimleşmesiyle beraber, özellikle yirminci yüzyılda hem siyasetleri hem felsefeleri itibariyle birbirlerine yaklaştı. Hayek bu anlamda önemli bir sentez. Hem liberal hem muhafazakâr. Kendisi muhafazakâr değilim dese de. Meselâ hakların kay-

nağı itibariyle söyledikleri tamamen muhafazakâr. Düzen, değişim anlayışı da öyle. Aslında belki de muhafazakârlıkla liberalizm arasındaki kopuş noktası Hayek’te tam tersine tekrar buluşma noktasına dönüşüyor, gibi gözüktüyor. Yani sanki felsefi olarak da bu iki düşünce biçimi birbirine yaklaşıyor.

Aynı şey bilgi teorisi bakımından Karl Popper’de de gözüktüyor. Popper’in, her şeyi izah eden materyalist-rasyonalist bilim anlayışı yerine, bilimi sınanabilirlikle sınırlandırması muhafazakârların hoşuna gitmiştir. Çünkü pozitivist bilim anlayışının karşısında insan duygusuna, metafiziğe imkân tanıyor Popper’in teorisi. Onun için de Popper hem muhafazakârların hem liberallerin gözdesi. Her ne olursa olsun liberal-muhafazakâr düşüncenin dünyadaki akrabalığı Türkiye açısından daha önemlidir.

Bir Avrupa muhafazakârlığı var bir de Amerikan muhafazakârlığı. Avrupa muhafazakârlığında farklı damarlar var: Fransız muhafazakârlığı, Alman muhafazakârlığı gibi. Ama Avrupa muhafazakârlığı dendiği zaman reaksiyoner özellikler taşıyan Fransız muhafazakârlığı daha fazla akla geliyor. Örneğin Joseph De Maistre akla geliyor. Fakat şimdi Amerika’ya baktığımızda, Tocqueville ifade ettiğiniz gibi önemli bir isimdir. Muhafazakârlıkla liberalizmin buluştuğu bir isim. Aslında hem Amerikan sisteminin hem de oradaki liberal düşüncenin önemli oranda muhafazakâr bir muhtevaya sahip olduğu söylenebilir. Ben şöyle gözlemliyorum: Amerika’daki muhafazakârlık daha liberal kuldarda yürüyen bir muhafazakârlık. Avrupa’daki muhafazakârlık ise daha reaksiyoner bir nitelik taşıyor. Bu gözleme katılıyor musunuz?

Katılıyorum. Bu ayrımı belki Avrupa-Amerika diye değil de, Anglo-Sakson muhafazakârlığı ve Lâtin muhafazakârlığı şeklinde yapmak daha sağlıklı olabilir. Fransız muha-

fazakârlığı, De Maistre örneğinde görüldüğü gibi, hâkimiyetin Papa'da olması gerektiği şeklinde tutucu, sosyal gelişmeye kapalı, totaliter boyutları olan bir muhafazakârlığı temsil ediyor. Zaten Fransız tarihinin özelliği, liberalizmin jakobenizme dönüşen bağnazlığıyla muhafazakârlığın tutuculuğa dönüşen bağnazlığı arasındaki şiddetli çatışmaya dayanmış olmasıdır. Maalesef Türkiye'deki jakobenler de bu modeli tanıdığı için her dinin öyle olacağı, her muhafazakârın da De Maistre olacağı gibi bir paranoyayla topluma karşı şiddet uyguladılar. Oysa Anglo-Sakson muhafazakârlığında Protestan ılımlılığını görüyoruz. Aristokrasinin İngiltere'de sosyal gelişmeye öncülük etmesi, Fransa'da ise tutuculuk yapması bu iki coğrafyadaki muhafazakârlığı farklılaştırmıştır. Amerika'da da İngiltere'de olduğu gibi liberalizmle barışık bir muhafazakârlık, daha çok Protestan değerlerinin, Hristiyan değerlerinin korunmasına dayalı bir muhafazakârlık var. Bu ayrım doğrudur. Lâtin muhafazakârlığı ile Anglo-Sakson muhafazakârlığı birbirinden farklıdır. Anglo-Sakson muhafazakârlığı liberalizmle barışık, Lâtin muhafazakârlığı ise çatışma içindedir.

Yani siz Amerika'daki muhafazakâr geleneğin aslında Amerika'da sosyal sınıfların olmayışından ziyade Anglo-Sakson arka plâna bağlıyorsunuz.

Anglo-Sakson arka plân son derece önemlidir. Bu geleneğin belirlenmesinde hâkim rol oynayan Glorious Revolution'dır: Devle yetkilerinin tahdit edilmesine, dinin sosyal bakımdan pozitif işleve sahip olarak görülmesine dayalı bir devrim bu. Öbür tarafta Fransız Devrimi'ne baktığımızda krallardan alınan kayıtsız şartsız egemenlik anlayışı var. Buna karşılık da onun tam zıddı, o kayıtsız şartsız egemenliğin Papa'ya ait olmasını savunan bir muhafazakârlık var.

Sizi takip ettiğim kadarıyla Weberci bir sosyoloji anlayışına sahipsiniz Weber'de Pro-

testanlığın başta kapitalizm ve demokrasi olmak üzere modern zihniyeti doğurduğu düşüncesi var. Siz de modernleşmenin siyasî ve iktisadî boyutunu Protestanlığa dayandırıyor sunuz genel olarak.

Doğru. Fakat biraz Weber'den farklı düşünüyorum. Protestanlık da aslında modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkıp gelişti. Batıda ticarileşmenin, şehirleşmenin bir sonucu olarak gelişti. O yüzden Kuzeyde gelişti, Akdeniz'de gelişemedi.

Amerika'daki son siyasî gelişmeleri göz önünde bulundurduğumuzda Weber'in çok da haklı olmadığı düşüncesine kapılıyor insan. Amerika'da Protestanlık giderek radikal bir karakter kazanırken, Katolizm daha diyaloga ve barışa kucak açan bir anlayış geliştiriyor.

Evangelizmi göz önünde bulundurunca dediğiniz doğru. Fakat Protestanlığın çıkışında otoriteye itiraz vardır. Papanın otoritesine karşı. Hâkim feodal anlayıştan rahatsız olan kentli tüccar kesimi tarafından kabul edilmiş. O algılama biçimiyle Protestanlık liberalizmin ve ılımlı muhafazakârlığın gelişmesine katkı sağlamıştır. Ama ABD'de gelişen Neo-Conservatism faşizme açık bir yaklaşım geliştiriyor. Bunun kökleri de Protestan gruplar içinde yer alıyor. Galiba olayları tarihî bağlamları içinde değerlendirmek gerekir. Bana göre şu önemli: İslâmiyet gibi Protestanlıkta da ruhban sınıfı yok. Bu, her anlamda mutlaka pozitif anlama gelmiyor. Ama bu yönüyle demokrasinin önünü açmaya katkıda bulunmuştur Protestanlık. Olayları tarihî kontekstleri içinde değerlendirince farklı sonuçlarla karşılaşabiliyoruz. Meselâ Katolizmde ruhban sınıfın olması marjinalleşmeye, fundamentalizme ve fazla maceracılığa gitmeyi önlemiştir. Ama öte yandan da kendi içinde kapalı bir yapı getirmiştir.

Muhafazakârlığın bugünkü tehdit alanlarını merak ediyorum. On yedinci-on sekizinci

yüzyıllarda Avrupa'daki muhafazakârlık materyalist, devrimci ve radikal hareketlere karşı bir reaksiyon olarak gelişti. Soğuk savaş dönemi boyunca da Sovyet Blok'unu hep tehdit olarak algıladı. Tek kutuplu dünyaya geldik. Muhafazakârlığın yeni tehdit algısı nedir acaba? Meselâ Amerika'nın tehdit algısı nettir: Genel olarak İslâm, özel olarak da radikal İslâm'ı tehdit olarak algılıyor. Acaba muhafazakârlığın tehdit algısı da bumudur; yoksa yeni tehdit alanları söz konusu mu?

Muhafazakârlık, duyarlı olduğu konuların izahı bakımından belki evrenseldir, ama muhateva bakımından çok farklıdır. Bir Türk muhafazakârının duyarlı olduğu bir konuda, Amerikan muhafazakârlığı pek duyarlı olmayabilir. Din dediğimizde müşterek bir şeye işaret ediyoruz, ama biri Müslümanlıkla ilgili konularda, diğeriye Hıristiyanlıkla ilgili konularda hassastır. Müslüman muhafazakâr açısından baktığımızda bir Müslüman muhafazakârın İslâm'ı küresel bir tehdit olarak algılaması düşünülemez. Yok böyle bir şey. Ama Fethullah Gülen örneğinde gördüğümüz gibi liberalizmle barışık, ılımlı, sağduyulu bir muhafazakârlığın, Bin Ladin örneğinde kendi yüzünü çirkinleştiren lekeyi ya da, kendi şeytanını görmesi, ona içten itiraz etmesi çok önemlidir. Bir Amerikalı muhafazakâr Bin Ladin'e, "İşte Müslüman düşman" diye bakar. Fethullah Gülen gibi Müslüman bir muhafazakâr ise Bin Ladin'e, "İşte beni tahrif eden, beni kötü gösteren" bir tür iç düşman diye bakar. Bunların ikisi farklı. İkisi de kötü diyor ama birbirinden farklı. Dolayısıyla muhafazakârlık hakkında evrensel düşman şudur diye bir niteleme yapmak zordur. Soğuk Savaş döneminde liberalizmin de muhafazakârlığın da besbelli açık düşmanı komünizmdi. Komünizm evrensel bir idealdi. Onun bütün evrensel iddialarına karşı muhafazakârlığın belli tepkileri vardı. Ama bugün o şekilde evrensel bir tehdit yok. Avrupa'daki birçok liberal ve muhafazakâr İslâm'ın bir

tehdit olarak gösterilmesine karşı çıkıyor. O bakımdan çağımız, ideolojilerin tehdit algılamalarına göre tasnif edilebilecek bir çağ değil.

Amerika'da Neo-Conlar son zamanlarda Amerikan dış politikasını yönlendirmeye başladılar. Bu politikanın da genel olarak saldırgan bir politika olduğu görülüyor. Neo-Conların bu politikaları, muhafazakârlığın geleneksel hassasiyetleri ile ne derecede uyuyor?

Radikalizmlerini, dünyayı ak-kara diye ikiye ayırmalarını, ya bizden olursunuz ya karşıdan olursunuz anlayışlarını ve savaş yanlısı tutumlarını; muhafazakârlığın geleneksel ılımlılığına, ihtiyatlılığına ve sağduyu anlayışına aykırı buluyorum. Bu hareketlere faşist denemez; ama bu tavırları, yani düşman görüldüğü yerde ezilmeli tavırları muhafazakâr bilgelikten ziyade faşizan bir aşırılığı hatırlatıyor. Dolayısıyla bu tür muhafazakârlığı, muhafazakârlığın radikalleşmiş bir dalı, bir sapması olarak nitelemek lâzım. Şu anda Bush yönetiminin ortaya koyduğu savaşçı radikal tavır muhafazakâr ılımlılığa ve ihtiyatkârlığa uygun değil. Bu radikal bir muhafazakârlık.

Bazıları Hegel'i analiz ederken Hegel'in aynı zamanda "faşist muhafazakârlığın ya da faşist milliyetçiliğin fikir babası" olduğunu söylüyorlar. Faşizmin muhafazakârlıkla bir akrabalığı var mı?

Birtakım değerleri onun doğal konteksinden çıkardığımız zaman farklı bir boyut kazanabiliyor. Faşizmin tarih gibi bazı konularda duyarlı olması onun muhafazakârlıkla akraba olduğu anlamına gelmez. Faşizmin belirleyici özelliği totaliter milliyetçi olmasıdır. Milliyetçiliğin ılımlı hâlinde, liberal hâlinde, muhafazakârlıkla iç içe olması, muhafazakârlığın faşizmle akrabalığı anlamına gelmez. Eğer böyle bir akrabalık aranacaksa, faşizmle Bolşevizm akrabadır demek lâzım; ikisinde de totaliterizm var çünkü. Hâlbuki akraba değildir.

Bu noktadan sonra, biraz da Türkiye'ye gelmek istiyorum. Türkiye'de genel olarak muhafazakârlık hem az biliniyor hem de yanlış biliniyor. Pejoratif bir anlama sahip. Bunu neye bağlıyorsunuz, niye böyle?

Muhafazakârlık da liberalizm de çok yakın bir zamana kadar yanlış ve pejoratif olarak biliniyordu. Bunun sebebi şu: Türkiye'de Tek Parti ideolojisi sadece devrimci ideolojileri itibarlandırmış; ötekilerini aşağılamakla kalmamış, tanınmasına imkân da vermemiştir. Onun için Türkiye'de Kemalizm'le sosyalist devrimcilik arasında hep bir akrabalık olmuştur. Bugün de solla Kemalizm arasındaki akrabalığı görüyoruz. Onun karşısında liberaller ile muhafazakârlar arasında bir akrabalık görüyoruz. Türkiye'de Tek Parti rejimi çok uzun süre devam etmiş. Toplum devlet tarafından, istendiği kadar olmasa da, yapılabildiği kadar yeniden yapılandırılmış. Üniversite, entelektüel hayat, adl, idari ve askeri bürokrasi Tek Parti'nin biçimlendirdiği bir yapıyla oluşturulduğu için hem muhafazakârlık hem liberalizm Türkiye'de gecikmiş düşüncelerdir. Onun için bizim siyasî kültürümüz zayıftır; onun için Türkiye'de siyasî istikrarsızlık vardır; onun için tartışmalar fikri analizden öte, görüldüğü yerde ezilmeli ya da yok edilmeli gibi iç tehdit duygusuyla yapılıyor. Abdülhamit tahttan indirildiğinde açılan "Hürriyet" döneminde bütün fikirler vardır: Sosyalizm, liberalizm, Darwinizm, materyalizm, İslâmcılık, Türkçülük, ademi-merkeziyetçilik gibi düşünceler vardır. Çok zengin bir fikrî muhteva vardır. Bunu Birinci TBMM'de de görürüz. Fakat 1930'ların meclisinde bu zengin fikri muhtevayı göremiyoruz. Türkiye 1946'da demokrasiye geçti. 1950'de bir tür "İlân-ı Hürriyet" tekrar yapıldığında, ortaya çıkan fikrî manzara, 1908'deki İkinci Meşrutiyet dönemindeki gibi zengin olmamıştır. Bugün bile öyle değildir. Bugün Türkçülerin düzeyi Ziya Gökalp'in çok gerisindedir. Bugünkü İslamcılarının dü-

zeyi Sait Halim Paşa'nın, Şehbenderzade'nin, Elmalı'nın çok gerisindedir. Aynı şey liberalizm ve muhafazakârlığın da başına geldi. Bu durum, devrim yaşamış tüm ülkelerde aşağı yukarı görülür. Fransa'da da bu görülmüştü. Onun için bu Türkiye için bir zaaf hâlidir. Siyasî kültürümüzdeki tek boyutluluk bir zaaf hâlidir ve bu da tek boyutlu insanı çıkarmıştır. Liberalizmi din gibi benimseyen liberaller, muhafazakârlığı din gibi benimseyen muhafazakârlar, Kemalizmi din gibi benimseyen Kemalistler... Diyalog olmuyor, tartışma olmuyor, analiz olmuyor, çatışma oluyor! Devrimlerin doğasında bu var. Normalleşme çok zaman alıyor.

Bir toplumun hayatında yirmi yedi yıllık kesinti çok önemli. 12 Eylül gibi değerlendirilmek lâzım. O kesinti yaşanmadan Osmanlı modernleşmesi devam etseydi, bugün çok daha sağlıklı bir noktada olabilirdik. Osmanlı devrimci bir modernleşme anlayışını takip etmiştir. Bu modernleşme anlayışı yeni ile işlevi devam eden eskiyi harmanladığı için daha sağlıklı sonuçlar veriyor. Toplumdaki kesintilerin, kolayca toparlanamayacak ölçüde negatif tesirlere sahip olduğu kanaatindeyim.

12 Eylül'den çok daha radikal. Altı Okun hazırlanması siyaset bilimi açısından çok önemli bir veridir. Trenle Ankara'dan Sivas'a gidiyorlar, "Serbest Fırka niye tuttu, bizimki niye tutmadı?" diye bir tür doktrin arıyorlar. Atatürk Şükrü Kaya'ya soruyor: "Şükrü Bey siz iktisadi doktrinler uzmanısınız, liberalizm nedir?" diyor. Oradaki bu arayış, fikirleri formüle etme, fikirleri bir felsefeye dayandırma ihtiyacını gösteriyor. O ihtiyacın malzemesi yasaklandı. Yani, liberalizmi okumadan, Locke'u okumadan, sosyalizmi okumadan, Marx'ı okumadan, Weber'i okumadan, kısaca büyük siyaset felsefelerini okumadan ortaya bir Altı Ok koyacaksınız. Bu Altı Ok Türkiye Cumhuriyeti'ne, ilelebet bir anayasa maddesi olarak rehberlik edecek. Bu olmaz.

İşte şimdi bunu Kemalistlerin anlaması çok önemlidir. Türkiye’de liberal ve muhafazakâr düşüncelerin gelişmesi Türkiye’yi Kemalizm’in gerisine götürmez; aksine modernleşmeyi hızlandırır. Çünkü liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizm modern dünyanın temelindeki üç felsefedir.

Türkiye’deki sağ siyasetle ilgili değerlendirmenizi yapanlar bu geleneğin büyük partilerinde (DP, AP, ANAP, DYP) muhafazakârlığı hep bir damar olarak görmekteyler. Meselâ DP’yi muhafazakâr ve liberal bir parti olarak kabul edenler var. Siz Türk merkez sağındaki muhafazakâr damarın ne kadar etkin olduğunu düşünüyorsunuz? Başka bir deyişle muhafazakârlık merkez sağı ne kadar etkilemiştir?

Ben kendimi DP’li hissediyorum; Menderes’in yanında hissediyorum. Ben kendimi İsmet Paşa’nın değil, Karabekir’in ve Fethi Bey’in yanında hissediyorum. Menderes de Fethi Bey’in partisinin Aydın il başkanı. Böyle bir sürekli damar var. Ancak demin belirttiğim sebepler dolayısıyla, hem Osmanlı toplumunda zengin bir çeşitlilik olmakla beraber kültürel derinlik olmadığı için hem de Kemalizm bu çeşitliliği de yasakladığı için Türkiye’deki merkez sağın düşünceleri el yordamıyla, pratikle, günlük siyasetle oluşmuştur. Vatandaşların değerlerine saygılı oldukları için müdahale etmemişler ama bunu felsefeleştirmemişlerdir de. Pratik olarak geliştirmeye çalışmışlar. Dolayısıyla Türkiye’deki belirttiğimiz zaatlardan kaynaklanan sebeplerle, DP’nin, AP’nin, ANAP’ın, hatta AK Parti’nin böyle büyük bir felsefe hareketi olduğunu söyleyemeyiz. Ama bunun sebebi kendileri değildir. Şimdi bile fikirlerini rahatça ifade imkânı bulamıyorlar. Hâlâ üniversite ile ilişkilerin nasıl olacağına dair Genel Kurmay bildiri yayınlıyor. Bu sebeplerle Türkiye’de DP, AP ve ANAP ve şimdi de AK Parti daha çok sosyal pratikle oluşmuş.

Muhafazakârlık da biraz böyledir. Felsefesini yapıp uygulamaya geçmez. Uygulamayla, sağduyuyla, dengeli davranışlarla oluşur. Bir de Türkiye’nin geleneğinde devrimcilik halkın kültürüne müdahaleyi ifade ettiği için, merkez sağ halkın ihtiyaçlarına önem vermiştir. Muhafazakârların, liberallerin halkın kültürüyle bir dertleri yok; halkın nasıl giyineceği, baloya gidip gitmeyeceği, neye inanacağı neye inanmayacağı bunların derdi değil; Kemalistlerin derdi. Bunların derdi halkın neyi yiyeceğidir, neyi üreteceği, nasıl kazanacağıdır.. Dolayısıyla Türkiye’de merkez sağ sosyal ve ekonomik kalkınmaya öncelik verme şeklinde bir modernleşme modeline sahiptir. Hâlbuki Türkiye’de Kemalistler kültür değişmesine öncelik verir, siyasî kurumları değiştirerek, kültür devrimi yoluyla modernleşmeye önem verir. Türkiye’de böyle iki ayrı modernleşme modelinin olduğu çok nettir. Başarılı olan da ikincisidir; yani merkez sağın modeli. Ben bunları muhafazakâr-liberal merkez sağ hareketler olarak görüyorum. Menderes, “Türkiye’de irtica tehdidi olmamıştır, irtica tehdit gibi gösterilerek tek parti istibdadı devam ettirilmiştir” diyor. Bu hem liberal bir konuşmadır, istibdada karşı çıktığı için; hem de muhafazakâr bir konuşmadır, irtica tehlikesini, jakobenizmin iç düşman kavramını reddettiği için.

Fakat şu çok enteresan. Türkiye’de muhafazakârlık çok güçlü bir devrimci karşıt hareket doğurmamıştır. Türkiye Müslümanlığı, aslında mutedil bir karakter taşıyor; baskıya maruz kalmasına rağmen karşıt devrimci bir harekete dönüşmemiştir.

Fransız jakobenizminin karşılaştığı şiddetli Katolik tepkiye benzer bir Müslüman tepkiyle burada karşılaşmıyoruz.

Bu çok enteresan bir nokta. Belki aynı şey Ortodoks dünyasında da yoktur. Siz bunu neye bağlıyorsunuz?

Bunun çok sebebi var. Birisi, Müslümanlıkta ruhbanlık yoktur. Katoliklik teşkilatlı bir dindir. Şiilikte öyle, görüyorsunuz. Şiilik de ruhbanı olan teşkilatlı bir inanç olduğu için tepkisel harekete dönüşebiliyor. İkincisi, Türkiye’de Müslümanlığın feodal mülkiyete dayalı aristokratik temeli yoktur. Fransa’da “karşı devrim” dedikleri potansiyel, Katolik ruhban teşkilatına, feodal ve kilise mülkiyetine dayanıyordu. Bizde vakıflar daha II. Mahmut zamanında devletleştirilmeye başlandı. Bir diğer faktör, İslâm’daki “ulu’l-emre itaat” kavramıdır. Bu Said Nursi’de çok tipik olarak görülür. Said Nursi, beklenir ki, Kürt olduğu için Türkçü Cumhuriyet’e isyan etsin; beklenir ki, İslâmcı olduğu için laik Cumhuriyet’e isyan etsin. Hayır, itaat kültürü var. Sadi Nursi, Türkler bin yıldır İslâm’ın öncüsüdür vb. diyerek Şeyh Said’in isyanına katılmıyor, karşı çıkıyor. Burada ulu’l-emre itaat çok önemlidir. Ulu’l-emre itaat sadece Kur’an’da geçtiği için, hadislerde vurgulandığı için değil, Osmanlı’nın çok güçlü devlet geleneği itaat kültürünü yerleştirdiği için bizde böyle. Afganistan’da bu yok, çünkü devlet geleneği yok, müessese ve gelenek olarak ulu’l-emr yok, anarşik kabile toplumu var. Osmanlı otoriteyle itaat kültürünü yerleştirdiği için, dün padişah öyle deyince öyle, bu gün Millî Şef böyle deyince böyle oluyor. Kısaca itaatkâr bir toplum. İyi ki öyle; yoksa biz de Fransa gibi iç savaşlar yaşadık. Bizde de jakobenizme karşı Katolisizm gibi bir tepki olsaydı, memleket ne hâle gelirdi. İyi ki bu fedakârlığı muhafazakârlar yaptı.

Bugünkü muhafazakâr birikim eksikliğinin büyük ölçüde Türkiye’deki devrimci gelenekle irtibatı var. Türkiye’de, yaşayan muhafazakâr aydın denince akla siz geliyorsunuz. Tek tek aydınların dışında tipik bir muhafazakâr çevre veya akım görüyor musunuz Türkiye’de?

Yok, hayır. Türkiye’de genelde sağın ciddî bir entelektüel zaafı vardır. Türkiye’de

her dönemde sol, entelektüel bakımdan sağdan daha üstün olmuştur. Bunun dünyadaki sol mirasla ilgili, tercüme kolaylığından kaynaklanan sebepleri var; Kemalist devrimin etkisi var. Muhafazakârlığın böyle bir şanslı olmadığı. Bir de Türkiye’de muhafazakârlık taşralıdır. Merkezdeki devrimci harekete karşı taşradaki köylülerin, kasabalıların, alt sınıfların, halkın hareketidir. Onların çocukları yavaş yavaş 1950’lerden itibaren kendilerini vatandaş olarak hissetmeye başladılar. O kenardaki insanların çocukları, yeni yeni profesör oluyorlar, doktora yapıyorlar, gazeteci, işadamı oluyorlar. Dolayısıyla Türkiye’de muhafazakârlığın ve liberalizmin kesin bir entelektüel zaafı vardır, çünkü entellektüellerini yeni yeni yetiştirebiliyorlar.

Gelelim AK Parti meselesine. AK Parti, kimliğini muhafazakâr demokrat olarak belirledi. Birtakım çevrelerde tartışma yarattı bu; muhafazakâr demokrasi olur mu diye. Sahiden muhafazakâr demokrasi mümkün mü?

Mümkündür. Bazen diyorlar ki demokrasi bir nitelikle kabul etmez, niteleyince onu o nitelikle sınırlandırmış olursunuz. Hayır, yanlış. Muhafazakâr demokrasi dediği zaman AK Parti kendini anlatıyor; herkes muhafazakâr demokrat olsun, rejim muhafazakâr demokrasi olsun demiyor. İkincisi sosyal demokrat oluyor da, liberal demokrat oluyor da niye muhafazakâr demokrat olmasın? Bir adam diyorsa ki, “ben Türkiye’nin geleneğinde muhafazakârların dayanmış olduğu kenarı temsil ediyorum, kenara itilmiş olan ahaliyi temsil ediyorum, devrimci tradisyonun aşağılanmış olduğu değerlere özgürlük tanınmasını istiyorum, top yekun değişiklikler yerine ıslahatçı ve tedrici bir modernleşme yolu takip edilmesini istiyorum, ben özgürlüklerin geliştirilmesini istiyorum, bu bakımdan da liberalizmle akrabalığım var vs” diyorsa bu adam muhafazakâr demokrattır. Bu adamı başka türlü tanımlayamazsınız.

nız. Bu adama Kemalist, sosyalist diyebilir misiniz? Devrimci veya geriye dönüş anlamında statükocu da diyemezsiniz. Tam liberal da diyemezsiniz Sadece muhafazakâr da diyemezsiniz. Muhafazakâr demokrat terimi AK Partiyi ifade eden isabetli bir terimdir.

Aslında liberal ve sosyal demokrasinin dışında çok sayıda demokrasi tanımları gelişmeye başladı: Radikal demokrasi, İngilizce ifadeyle associated demokrasi, corporative demokrasi, inclusive demokrasi vs. gibi. Belki bu anlamda AK Parti'nin ya da bu partiyi besleyen entelektüel kesimin kendilerini daha iyi ifade etmeleri gerekir. Demokrasi algısıyla ilgili olarak, bazı aydınlar, bir muhafazakârın demokrat olamayacağını; çünkü demokrasinin bir yaşam biçimi olduğunu, meselâ demokrat olduğunuzda eşcinselliği bir yaşam biçimi olarak kabul etmeniz, kürtajı kabul etmeniz, nikahsız beraberliği kabul etmeniz gerektiği gibi bir düşüncededirler. Demokrasiyi böyle total bir yaşam biçimi olarak algılıyorlar.

Jakoben demokrasi anlayışı.

Ben şunu merak ediyorum, demokratlık kişilere özgü bir nitelik mi? Demokrat kimliği bana sıcak bir kimlik gibi gelmiyor; demokrasi daha çok sistemi anlatan, asgari müştereklerde birlikte yaşamayı ifade eden, sisteme ilişkin bir özellik gibi geliyor bana. Siz ne dersiniz?

Demokrasi bir usuldür. Usul esasa mukaddemdir, öncedir. Seçim olacak, basın hürriyeti olacak, muhalefet olacak. Bildiğimiz rejimin adıdır demokrasi. Ama bu rejimin içinde insanlar, eşcinselliği ontolojik, felsefi ve etik olarak eleştirebilir. Birisi de çıkıp, hayır eşcinseller iyidir de diyebilir. Fakat kendi kültür çerçevesi içinde, kendi kültür değerlerini oluşturmak, kendi önceliklerini ortaya koymak, bunların toplumda daha çok varolmasına çalışmak da bir haktır. Böyle

olunca da bir muhafazakâr eşcinselliği ve kürtajı eleştirebilir, kendi camiası içinde savunduğu değerlerin geçerli olmasını isteyebilir. Ben geçenlerde CNN-International'da bir muhafazakârla yapılan bir mülakatı seyrettim. Muhabir soruyor, "Eşcinseller de insan değil mi, hakları olmasın mı?" Cevap veriyor: "Elbette insanlar ve hakları var." "Peki niye eleştiriyorsunuz?" denilince, diyor ki, "ben onun hak mahrumu olmasını istemiyorum. Ben onun hayat tarzının, benim camiamda, toplumun bütününde hâkim ve değer olmasına karşıyım. İnsan neslinin devam etmesi, medeniyetin devam etmesi normal aile ile olur." İşte bu tipik bir muhafazakâr tavidir. İnsan nesli devam etmeli mi, medeniyet devam etmeli mi? Bu ancak normal aile ile olur. Erkeklerle kadınların evlenmesiyle olur. Biz de bunu savunuyoruz. Biz de bunun daha üstün bir değer olduğunu savunuyoruz. Ben de yarınki Türkiye'de, Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi eşcinsel cemaatlerin oluşacağını, bunların evlenme hakkı isteyeceklerini, kendi topluluklarını oluşturacaklarını, yürüyüş yapacaklarını biliyorum. Ama ben de her zaman normal aile hayatının daha üstün olduğunu savunacağım. Bu onları suçlamak anlamına gelmiyor; onlar kendi hayatlarını yaşasınlar. Ama Türkiye'de medeniyetin devam etmesi için, toplum hayatının, kültürün devam etmesi için, normal aile hayatının devam etmesi lâzım. Gelecek nesillerin kültürel ve psikolojik bakımdan sağlıklı olabilmesi için aile hayatının devam etmesi lâzım. Kadın istediği zaman boşanır elbette, erkek de istediği zaman boşanır. Ama ben diyorum ki, boşanmayı düşünenler çocuklarına karşı sorumluluklarını hatırlasınlar. İşte bu muhafazakâr bir tavidir.

Tersinden bakınca, o zaman bir eşcinselin de demokrat olması için biraz dindar olması lâzım sonucuna varıyor insan. Toplumdaki

kimliklerden bir kısmını kendi bünyesinde barındırması lâzım. Yani ben demokrasiyi total bir renk, bir yaşam biçimi gibi algılama düşüncesini toplumsal realiteye aykırı buluyorum. Toplumda değişik yaşam biçimleri var. Biri diğeriyle hiçbir şekilde telif edilemez, ama birlikte yaşarlar. Demokrasi bunu mümkün kılan sistemin adıdır.

Yani sen illâ benim gibi dindar olacaksın, illâ benim gibi Atatürkçü olacaksın dayatması ile, sen illâ benim gibi demokrat olacaksın dayatması arasında bir fark yok.

Tekrar muhafazakâr siyasete dönmek istiyorum. Siyasetin kapsamı ne olmalı; siyaset, dinsel, ekonomik, sosyal hayatı şekillendirecek kadar şümüllü bir etkinlik olmalı mı sizce?

En önemli sorun bu. Türkiye'nin karar veremediği bu. Pek çok yanlış anlayışın temelinde bu var. Bana göre siyaset hayatın veçhelerinden sadece biridir. Siyaset tüm hayatı kapsamamalıdır. Siyasetin kendisini yetkisiz gördüğü, özgür, siyasetten arınmış alanların olması gerekir. İşte bu nokta, jakobenler ve devrimciler ile muhafazakârlar ve liberallerin ayrıştığı temel noktadır. Jakobenezmin olmazsa olmazlarından biri, siyasetin her şeye kadir olduğu inancıdır. Devletin topluma müdahalesi sınırlı olmalı ise, siyasetin de topluma müdahalesi sınırlı olmalıdır. Yani devlet vatandaşın kılığına kıyafetine karışmaz, içkisine karışmaz, düşüncesine karışmaz, şiddete başvurmadıkça fikrini serbestçe ifade etmesini engelleyemez.

Türkiye'de, kökü Batı'da olup burada savunulan düşünceler, şöyle bir paradoksla karşılaştı. Bu düşünceler deyim yerindeyse Türkleştiriliyor, dolayısıyla orijinalinden farklı bir düşünce oluyor. Meselâ sosyal demokrasinin başına gelen budur. Deyim yerindeyse alaturka bir sosyal demokrasi anlayışı var Türkiye'de.

Evet Kemalistleştiriliyor.

Ya da bu düşünceler, Türkiye'deki konteksten, sosyal realiteden bağımsız olarak savunuluyor ve ayakta kalıyor. Ben bu bağlamda AK Partinin duruşunu merak ediyorum. AK Parti, muhafazakâr demokrat kimliğini yerel dinamiklerle yeterince besleyemezse Türkiye'deki sosyal demokrasinin akıbetine uğrayabilir. Benim gördüğüm kadarıyla entelektüel olarak AK Partiyi besleyecek bir birikim yok Türkiye'de ve bu AK Parti'nin bir zaafi olarak görülüyor. Ama onu besleyecek bir toplumsal birikim, tarihsel ve kültürel arka plân söz konusu. Ona dayanarak özgün bir şey oluşturabilir. Ama yapamazsa, sosyal demokrasinin başına gelen AK Parti'nin başına da gelir mi diye merak ediyorum?

Çok önemli bir mesele. Tüm merkez sağ iktidarların teori zaafi var. Bu AK Parti'de de var. Sanıyorum kendileri de bunun farkında oldukları için dünyanın çeşitli yerlerinden muhafazakâr ve liberalleri çağırarak panel yaptırıyorlar. Ben Türkiye'deki liberal-muhafazakâr ittifakı son derece önemli görüyorum. Bu ittifak parçalanırsa, muhafazakârlığın demokrasiden kopma ihtimali vardır. Liberalizmin de toplumdan kopup jakobenleşme ihtimali var. Bunların birbirinden alıp verecekleri çok şey var. Bir diğer mesele, bunların ikisinin kopması Türkiye'nin siyasî istikrarını tehdit eder. Ancak liberal-muhafazakâr blok Türkiye'de büyük kitleleri bir araya getirebilir, istikrarlı, bir partili hükümetler kurabilir.. Muhafazakârların özgürlük talebi ve o özgürlüğe liberallerin de sahip çıkması, hem bu teorinin gelişmesi hem de istikrarın devamı için çok önemli. Bu zor bir ittifaktır. DP ve AP örnekleri önümüzde duruyor. Bu partiler bölünerek muhafazakâr eğilimli siyasetçilerin başka partiler kurmasına yol açtılar. Demirel'in Osman Turan, Sadettin Bilgiç gibi muhafazakârları tasfiye etmesi Demokratik Partinin doğmasına yol açmıştı. AKP'nin bu konuda çok duyarlı olması lâzım. Bu itti-

faki hem politika kulvarında sürdürmesi lâzım, hem de liberallerle muhafazakârları sık sık bir araya getirerek fikir teatisinin müşterek noktalarını ortaya koyması lâzım. Bunu Türkiye'deki muhafazakâr ve liberal aydınların birlikte yapması gerekiyor. Bu, hem muhafazakârlığın demokratikleşme sürecinde devam etmesi bakımından, hem de liberalizmin bir aydın fantezisi olmakla kalmayıp kendi felsefi özgürlükçü değerlerini muhafazakâr kanallarla topluma iletmesi bakımından çok önemlidir. İki taraf bunun ne kadar farkında tam bilmiyorum.

Merkez sağ bu iki bloğu birleştirmede önemli bir istasyon. Özellikle DP çok önemli. AK Parti açısından bu değerlendirme için belki biraz erken. Liberal tarafı mı muhafazakâr tarafı mı ağır basıyor AK Parti'nin? Muhafazakâr bir kimlik üzerinden tanıttı kendisini, ama ben AB ve ekonomik alanda yürüttüğü politikaların liberal olduğunu düşünüyorum.

Şu anda özgürlük ortamına, devletin müdahale etmeyeceği bir adem-i merkezîyet ortamına çok ihtiyaç duyduğu için liberal yönü öne çıkıyor. Burada psikolojik bir boyut da var. Türk insanı artık dünyayı tanıyor; Türkiye'de neyin yasak olduğunu, Batıda neyin olmadığını, devletin neye karışıp neye karışmadığını görüyor. Böyle bir talep var. İşte bu ortam, muhafazakârlıkla liberalizmin felsefi bakımdan harmanlanması için değerli bir ortam. Bugüne kadar AK Parti'nin politikalarında liberal, yani özgürlük alanını genişletme çabaları ve AB politikaları ağır basıyor. Bana göre bu mantıklı bir tercih.

AK Parti'nin dış politika anlayışını biliyoruz. Muhafazakârlık açısından Türkiye'nin dış politikası nasıl olmalı?

Muhafazakâr, uygulamaya önem verir; yaşanmışlara, sağduyuya, makuliteye bakar.

Türkiye, "bizim yerimiz mazlum milletlerin yanındır" diyerek jakoben bir ilke koyarak dış politika yapamaz. Bu muhafazakâr felsefeye aykırıdır. Zaten Atatürk de 1920'lerin ortasına kadar mazlum milletlerden bahsedir, 1930'larda İngiltere ile dostluğumuzu geliştirmek istiyoruz diyerek Musul meselesinde taviz verilmiştir. Tek oryantasyonlu, tahdid edilmiş, ideolojikleştirilmiş bir dış politikası olamaz muhafazakârlığın. Dış politikanın sınanmış olması gerekir; muhafazakârlığın felsefi değerlerini rahatsız etmemesi lâzım. AB'ye girmek bir muhafazakârı rahatsız etmez. Niye etsin? Aksine birtakım yasakların AB süreci içinde kalkacağı umudu var. Burada okuyamayan öğrenciler Viyana'ya veya Amerika'ya gidiyor. Şu anda AK Partinin takip ettiği politikanın, yani AB, Ortadoğu ve Balkanlar ile işbirliğini geliştirme politikasının doğru olduğu kanaatindeyim.

Bunu pragmatik bir siyaset tarzı olarak da okuyabilir miyiz?

Tabii. Biz teknolojiyi İslâm dünyasından alamayız. Dış ticaretimizi İslâm dünyasıyla 100 milyar dolara çıkaramayız. Türk Cumhuriyetleriyle de öyle. Bilgisayar teknolojisini geliştirmemiz için AB ve ABD ile ilişkilerimizi geliştirmemiz lâzım. Pratik bir zarture. AB ve ABD ile ilişkilerimizi geliştirelim dediğimiz zaman Tanzimatçıların karşılaştığı şeylerle karşılaşıyoruz. Yabancı sermayenin gelmesi için güvence, hukuk devleti lâzım.

Burada bir parantez açmak istiyorum. Bu pragmatizm kavramıyla ilgili. Norman Barry muhafazakârları eleştirirken, liberallerin belirli ilkeleri vardır; muhafazakârlarsa kabul ettikleri değerleri fonksiyonları, başka bir deyişle pragmatik yararları için kabul ederler, der. Pragmatizm Türkiye'de de kötü, pejoratif anlamda adlandırılan bir kavram. Ben Özal'la birlikte bu kavramı sevmeye başladım. Sahi pragmatizm o kadar kötü bir kavram mı?

Hayır. Alexis Carrel'in bir sözü var: "Müşahede etmek muhakeme etmekten, akıl yürütmekten çok daha zordur". Biz akıl yürütme yoluyla büyük felsefi kaşaneler kurabiliriz. Eflâtun gibi. Ama bu günlük hayatta ne sağlayacak? İnsanlara, sadece ekonomik anlamda söyleyemiyorum, kültürel bakımdan, manevî tesirler bakımından ne kazandırabilir? Bir liberalin büyük felsefi sistemler kurmasının pratik bir katkısı var. Kültür zenginleşiyor. Muhafazakârların pragmatizmi vurgulamalarının bir faydası da düşüncenin maceraya kapılmasını önlemektir. Meselâ Türkiye'nin batıyla ilişkilerini keserek İslâm ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi için bir yığın felsefi, tarihi, dini argüman ortaya konulabilir. Fakat bir muhafazakâr buna ihtiyatla bakar. Ben bilgisayar teknolojisini nasıl geliştireceğim diye sorar. Demek ki Bolşevizm veya jakobenizm gibi büyük felsefelerin bir tür büyülenme meydana getirerek maceralara yol açmasını önleyecek bir sigorta gerekir. O sigorta tatbik kabiliyetidir. İşte bu pragmatizmdir. Oportünizm, Demirel'in dün dündür anlayışı anlamında kötü bir şeydir. Ama sadece iktisadi anlamda menfaat peşinde koşmayı savunsa eleştirilebilir. Ama diğer felsefi değerleriyle birlikte düşünmek lâzım. Pragmatizmi, tatbik kabiliyeti nedir, getirisi-götürüsü nedir sorusu diye anlıyorsak, bu rasyonalizasyondur ve hiç akıldan çıkarılması gerekir.

Ben onun için pragmatizmi, makul olanı bulma diye tanımlıyorum. İçinde akıl var, pratik akıl var.

Bu, akılcılıkla makuliyet arasındaki fark. Siz çok akılcı bir zihni kurgu yapabilirsiniz ve toplumu zorla ona götürmeye çalışabilirsiniz. Mao'nun *Kızıl Kitapı* çok akılcı bir kitaptı. Çok rasyonel bir zihinsel sistemdi; kendi içinde tutarlıydı, ama hayatın gerçeklerine aykırı olduğu için makuliyete aykırıydı; makul değildi. İş ortaya çıktı sonra. Ben

muhafazakârların rosyonalizme yönelttiği eleştiriyi insanlık için çok önemli bir uyarı olarak kabul ediyorum. Akıl için yol bir değildir; hiç kimsenin kendi doğrusunu akılcılıkla ispatlamaya ve bunu herkes için zorunlu görmeye hakkı yoktur. İşin tatbikatına, ne getirip ne götüreceğine bakmak lâzımdır.

Hep aklın yolu birdir anlayışına şartlanmış durumdayız. Hâlbuki aslında akılaştırma bir bakıma haklılaştırmaktan başka bir şey değildir. Bir konuda onlarca haklılaştırma yolu olabilir. Belki bu soruyu bir liberale yöneltmek daha doğru. Hayek kurgulayıcı akla şiddetle karşı. Ama ilk klâsik liberallerden Locke'a baktığımız zaman akıl çok önemli bir değer.

Onlar daha çok ampirik olarak bakıyorlar.

Sadece ampirik değil. Meselâ Locke'un temel hakları temellendirdiği insan doğası, insan aklıyla özdeş; onunla müşahhas bir şey. Dolayısıyla insan aklını insanın tüm hayatının temelinde yerleştiriyor. Hayek'e baktığımızda daha ihtiyatlı.

Daha ihtiyatlı. Onun için muhafazakârlığa yakın. Hume'un rasyonalizme yönelttiği eleştiriler var. İşte bakın düşünce nasıl zenginleşiyor. Aklı yanılmaz, mutlak olarak doğru bir mürşit olarak kabul edersek, onu putlaştırırsak düşünce fakirleşir. Aklın doğruları da olabilir, yanlışları da olabilir diye irdeleyince düşünce nasıl zenginleşiyor? Onun için muasır medeniyetin, insanlık medeniyetinin temelinde muhafazakâr duyarlılık var, özgürlükçü duyarlılık var, eşitlikçi duyarlılık var. Birinin ötekilerinin kontrolünden çıkması çok kötü sonuçlara yol açabilir.

Milliyetçilikle ilgili bir soru sormak istiyorum. Türkiye'de genel olarak muhafazakârlıkla milliyetçilik hep birlikte anılan iki kavram olmuştur. Tanıl Bora, Türk Sağının Üç Hâli'nde milliyetçiliği merkeze yerleştirir. Milliyetçiliği Türk sağının omurgası olarak

kabul eder. Aydınlarımız da muhafazakârlığı hep milliyetçiliği tamamlayıcı bir kimlik olarak kabul ederler. Muhafazakârlık son zamanlarda daha çok liberalizmle birlikte zikredilmeye başlandı. DYP Genel Başkanlığı için mücadele ederken Köksal Toptan, bir televizyon programında kendisini "liberal muhafazakâr" olarak tanıttıca bizim gazeteciler bıyık altından gülmüşlerdi. Bizim aydınlarımız, muhafazakârlığın liberalizmle uyuşabilen bir şey olduğunu daha yeni yeni kavramaya başladılar. Özal'la birlikte muhafazakârlıkla liberalizm arasındaki yakınlık daha fazla dikkat çekmeye başladı. Ben liberalleşmiş bir muhafazakârlığın milliyetçilikle bir gerilim içine olup olmadığını merak ediyorum.

Bu, milliyetçiliğin nasıl anlaşılacağına bağlı. Liberalizm, sosyal demokrasi, muhafazakârlık denildiği zaman bunların felsefesi hakkında aşağı yukarı bir anlayış birliği var. Ama milliyetçiliğin ne olduğu hakkında çeşitlilik daha fazla. Nihal Atsız'la Ali Fuat Başgil'in milliyetçisi çok farklı. Kimse Başgil'e milliyetçi değil diyemez. Ama Ali Fuat Başgil, Türk milleti bin yılda Anadolu'da oluşmuş dediğinde, Nihal Atsız "Ordinaryusun Fahiş Hataları" diye broşür yazdı ve etnik-ırkçı bir Türkçülüğü savundu. İkisi çok farklı. Geçenlerde Atatürk'ün Afet İnan'a önemli bir bölümünü yazdırdığı "Medeni Bilgiler" kitabını karıştırıyordum. Orada eski Türklere demokrasinin olduğunu ve bunun İslâmiyet'le ortadan kalktığını çağrıştıracak şeyler söylüyor. Eski Türkler diye Elamlar, Akatlar ve Sümerlerde demokrasi olduğu iddia ediyor. Şimdi Elamların Akatların Sümerler'in Türk olması veya olmaması ne ifade eder?. Hunlar Türkse bize ne vermişlerdir; Türk değilse biz bugün neyi kaybetmiş oluruz? Bu etnik milliyetçiliktir. Bu topraklarda Hititler yaşadı, onlar da bu toprakların medeniyetlerinden biridir diye sahip çıkmak başka şey; Hititler Türkü diye

sahip çıkmak başka şeydir. Dolayısıyla milliyetçiliği nasıl anladığınıza bağlı.

Siz kendinizi bu anlamda nerde görüyorsunuz?

Ben de kendimi milliyetçi olarak niteliyorum. Benim milliyetçiliğimde Ziya Gökalp'in, Mümtaz Turhan'ın, Ali Fuat Başgil'in ve son olarak da Erol Güngör'ün çok büyük katkısı ve izleri vardır. Ben kendi yazılarımda ülkücü milliyetçilik terimini eskiden de hiç savunmadım. Her zaman Nihal Atsız'ın Türkçülüğüne karşı çıktım kitaplarımda ve yazılarımda. Öte yandan, belirttiğim sosyologlar çizgisindeki milliyetçiliği bugün de Türkiye'nin iç sorunlarını çözmek bakımından önemli buluyorum. Duygudaşlık yaratıldığı ve bunun etrafında bir duyarlılık ortaya konulduğu için önemli. Ziya Gökalp 1922'de Diyarbakır'da Türkçü tarihçi Fuat Köprülü'ye mektup yazıyor. Diyor ki, Diyarbakır'da Kürt Etnoğrafya Müzesi kurmak istiyorum. Ziya Gökalp'in Kürt aşiretleri hakkında araştırmaları var ve Ziya Gökalp Türkçü; ama Kemalizmin sevmeyeceği bir Türkçü. Çünkü Gökalp'in Osmanlı'dan getirdiği bir takım şeyler var. Öbür taraftan adını saydığım Ali Fuat Başgil'e, Mümtaz Turhan'a, Erol Güngör'e baktığımızda, bunların Türk anlayışındaki mihver Osmanlı'dır ve Anadolu'dur. Erol Güngör kendisini sosyologlar geleneğine mensup bir akademisyen olarak tanımlayarak "Türkiye'nin kültürüne dayalı bir milliyetçilik" deyimini vurgular. Özbeklerle ben aynı millettendirim ama Özbeklerle aynı kavimdenim, onlar benim akrabam. Kazaklar da öyle. Ben Diyarbakır'daki Kürt'le aynı millettendirim. Çünkü Türkiye'nin kültürüne, Türkiye'nin birikimine, bin yıllık tarihî tecrübemize baktığımızda benim Diyarbakır'da tanıdığım insanlar bana Timur'un türbesini ziyaret ettiğimde ya da İmam-i Buhari'nin türbesini ziyaret ettiğimde tanıştığım bir Özbek'ten daha yakındır. Birisi be-

nim akrabam öteki benim millettaşım. Dolayısıyla burada demokrasi, muhafazakârlık, liberalizm, milliyetçilik dediğimiz zaman ortak paydalar ne ölçüde var, ne ölçüde yok ona bakmamız lâzım. Türk milletini, Anadolu'da bin yıllık tarih içinde oluşturduğu bir kader ve duygu birliği, bir birlikte yaşama birliği olarak aldığımız zaman muhafazakârlığın böyle bir milliyetçilikle yakınlığı demokrasi için çok önemlidir. Ama Akatlar Türk oldukları için ya da falanlar öz Türk olmadığı için dediğimiz zaman hem Türkiye'nin bütünlüğü açısından ciddi problemlere yol açarız; hem de liberalizmle, muhafazakârlıkla ve demokrasiyle çatışan jakobenezme yol açmış oluruz.

Aslında Atatürk milliyetçiliği de sizim tanımladığın milliyetçilikle aynı.

Ben bir konuda Atatürk'e veya başka bir büyük lidere referans yapıldığı zaman çok ihtiyatlı bakarım. Atatürk'ün hangi konuşmasına referans yapıyorsunuz; o konuşmada Atatürk'ün çözmek zorunda olduğu problemler nelerdir; o problemlere karşı o konuşmayla Atatürk nasıl bir vaziyet almıştır; yarın problem değiştiği zaman, aynı konuda Atatürk devlet adamı olarak nasıl vaziyet alacaktır? Bütün bunlar çok önemli. Türkiye'de 1960'tan itibaren "mazlum milletler" denilerek Batı düşmanlığı yapılmıştır. 1930'larda Atatürk'ün ağzında mazlum milletler lafı yok. Millî Mücadele'de Atatürk'e baktığımız zaman Türk milleti dediği şey, "Anasır-ı İslâmiye"dir. 1930'larda Afet İnan çıkıyor, Türk ırkı arı bir ırktır diyor ve kongre alkışlıyor, "biz Avrupalı bir ırkız" diye. Sonra Atatürk Güneş Dil Teorisini ortaya attı, sonra onu da bıraktı, çünkü yanlış olduğunu gördü. Dolayısıyla biz, Türkiye'ye nasıl bir milliyetçilik lâzım diye sorup, "Atatürk milliyetçiliği" şeklinde cevap verdiğimizde bu yanlış. Bizim Atatürk'ten öğreneceğimiz çok şey vardır. Fakat bu, Atatürk'ün söylediklerini ezeli ve

ebedî doğrular olarak kabul etmek olmamalı. Atatürk değişik dönemlerde ne tür pozisyonlar almış, dahi bir devlet adamı, bir lider olarak, değişik problemler karşısında tavrı ne olmuş, onu öğrenmeliyiz. Yani bakış açısı çok önemli. Her Türk çocuğunun, hatta dünyanın Atatürk'ten öğreneceği çok şey vardır. Ben Atatürk'ten çok şey öğrendim. Bizim Atatürk'ü çok iyi incelememiz lâzım. Fakat "Atatürk bize hangi ezeli ve ebedi ontolojik doğruları, dogmaları vermiştir" diye değil, değişik durumlarda ne tür pozisyonlar almış diye, bir tecrübe olarak bakmalıyız. Muhafazakârlar da tarihe tecrübe olarak bakmaz mı? Tarihe tecrübe olarak bakmak tarih biliminin de temelidir. İşte Kemalistlerle benim ihtilafa düştüğüm noktalardan biri bu konudur. Atatürk'e onun vaaz ettiği dogmaları öğrenmek için mi bakacağız, yoksa tecrübelerini öğrenmek için mi bakacağız. Ben tecrübelerini öğrenmek için bakmalıyız diyorum.

Etnik milliyetçilik esas itibarıyla toplumun çimentosunu oluşturacak bir değer değil. Milliyetçilikle ilgili genel olarak şöyle bir ayırım yapılır: Almanlar örneğinde olduğu gibi ırka dayanan organik milliyetçilik ve Fransız örneğinde olduğu gibi toprağa dayanan voluntarist milliyetçilik. İkincisinde hangi arka plândan gelirse gelsin aynı toprağı paylaştığınızda aynı millettens olursunuz. Atatürk milliyetçiliği ikincisine yakın.

Doğrusu bu olduğu için biz Atatürk'ün bu yöndeki, buna yakın sözlerini alıyoruz. Atatürk'ün başka şartlarda söylediği başka sözleri de var.

Kuşkusuz. Atatürk'ün yaşadığı yıllarda çok farklı ve değişken bir konjonktür vardı. 1930'larda organik milliyetçilik dediğimiz Alman faşizmi ve ırkçılığı var; Türkiye'yi bir şekilde etkisi altına alıyor. Ama genel olarak Atatürk milliyetçiliği toprağa dayalı milliyetçilik olarak kabul ediliyor ve ben bunu önemsiyorum. Bunun demokrasinin alt ya-

pısı için gerekli olduğunu düşünüyorum. Değişik etnik yada dinsel blokların bu tür bir millet potası içinde eritilmesi bakımından önemli. Sizin milliyetçilik anlayışınızı da bu anlamda önemsiyorum.

Biraz da müsaade ederseniz şahsınızla ilgili birkaç soru sormak istiyorum. Ben sizi uzun yıllardan beri, üniversite öğrenciliğimden öncesine giden bir zamandan beri takip ediyorum. Çok önemseydiğim, çok değer verdiğim bir aydınısınız. Ben sizi hep farklı gördüm. 1970'li yıllarda milliyetçi-muhafazakâr kimliğiniz vardı, Tercüman'da yazıyordunuz. Ama hep farklı bir milliyetçi oldunuz. 1970'lerde Ülkücülük, Solculuk, İslamcılık gibi genel ideolojik kimlikler vardı. Oysa siz o tarihlerde sivil toplumdaki bahsediyordunuz. Bu farklılığı size kazandıran neydi? Size bu duruşu sağlayan şey neydi bunu merak ediyorum?

Bunda iki önemli kaynağı zikretmem lâzım. Birincisi Ali Fuat Başgil'dir. Başgil'den demokrasiyi, hukuku, insan haklarını, hukuk felsefesini öğrendim. Başgil'in liberal yönlerini ben sonradan keşfettim. Ama daha başından beri Başgil'e hayran olmuştum. Ben 27 Mayıs'ı siyasî şekavet olarak görüyorum. 27 Mayıs hukukun ne kadar önemli olduğunu tersinden gösterdi. Öteki kaynağım da Ziya Gökalp'tir. Hâlâ önemsiyorum. Sonra Mümtaz Turhan ve ağabeyim Erol Güngör. Bu toprakları esas alan analizleri var. Yani Başgil'den hukuk, öbürlerinden sosyoloji bilinci... Bu çizgide dikkat ederseniz dokuz ışık yoktur. Ben MHP'nin *Hergün* gazetesinde yazarken Başbuğ Türkeş gibi, "millî doktrin dokuz ışık" gibi genel geçer, duygusal terminolojileri kullanmadım ve o zaman çok eleştirildim parti içinde. Bu iki çizgi, yani sosyoloji ve hukuk beni liberalizme açılabilir, ılımlı, çok yönlü bir duruma getirdi. Aile değerlerimiz de muhafazakârdı. Bunlar beni liberalizm ve muhafazakârlığı aramaya itti; bu arayış hâlâ devam ediyor.

Otuz yıl geçmiş, Türkiye'de birçok insanın çizgisi değişti. Siz de kendinizi çizgi değiştirmiş hissediyor musunuz?

Bir çizgi değişimi şeklinde olmadı ama görüşlerimde değişimler oldu. Anti-komünizme odaklanmış bir durumdan bugün demokrasiyi savunan bir konuma geldim. Bilgi birimim arttı. Ben üniversite sınavları için Ankara'ya geldiğim zaman Yozgat'ın içindeydim. *Dünyayı tanıdığınız zaman o dünyada yaşayacak bir Türk insanını düşünüyorsunuz. Dünyayı tanımadığınız zaman kendi hayatınızı yaşayacak bir Türk düşünüyorsunuz.* Ben dünyayı ve Türkiye'yi izlemeye çalışan birisi olarak 1960'lardan beri dünyadan habersiz, yabancıları kötü gören tüm kesimlerin ne kadar yanlış yaptıklarını görüyorum. Yabancı literatürü takip ediyorum. Bugün Türkiye her açıdan gelişmiş durumda, kendimize güvenmemiz lâzım. Ben her zaman demokrasiyi savundum. 12 Eylül öncesinde de. MHP'nin yayın organı *Hergün*'de benim yayınladığım ilk tefrika "Adnan Menderes'in Hikayesi"dir. 27 Mayıs'ı yapan Türkeş'in gazetesinde yazıyorum bunu. Ama bugün siyaset felsefelerini okumuş biri olarak Menderes'e bakıyorum. O zaman asılmış liderim olarak bakıyordum. Millî, muhafazakâr, demokrat, millî iradeci, demokrat bir çizgiyi savundum. Bu çizginin öncelikleri günün şartlarına göre değişti. Muhtevası, okuduklarım arttıkça, dünyayı tanımam arttıkça daha da zenginleşti. Ama ana çizgim değişmedi.

28 Şubat döneminde demokrasiyi savunan ender aydınlardandınız. Ben bir yazımda bu aydınlar için "demokrasinin kutup yıldızları" diyorum. Aydınlarımız özellikle askerî müdahaleler yönünde iyi sınav veriyor. Belki de Türkiye'deki demokrasinin en ciddi handikaplarından biri budur. Demokratik bir duruşu sergileyen bir aydın sınıfından mahrumuz ne yazık ki. Bu süreçte ne pahasına olursa olsun demokrasiyi savu-

nan, bir elin parmakları kadar gazeteci ve akademisyenle karşılaştım. Değişik kimliklerden insanlardınız: Mehmet Barlas, rahmetli Yavuz Gökmen, Mustafa Erdoğan gibi. Kimisi liberal gelenekten, kimisi sosyal demokrat gelenekten. Siz daha çok muhafazakâr gelenekten geliyorsunuz. Sizleri buluşturan ortak nokta neydi?

Bizi buluşturan ortak nokta demokrasi kültürüydü. Demokraside yanılmaları düzelterek mekanizmaların yine demokrasinin kendi kurumları olduğuna olan inancımızdı. Erbakan yanlış yapıyor olabilirdi. Ben Erbakan'ın hiçbir toplantısına çağrılmadım çünkü karşı idim. Sadece 28 Şubat'la düştükten sonra kırk gazeteci ile birlikte bir toplantısına katıldım. Bunu şunun için söylüyorum: Benim 28 Şubat'a karşı çıkmam, Millî Görüş denilen akıma herhangi bir sempati duymamdan kaynaklanmadı. Aksine, *Medine'den Lozan'a* adlı kitabımda bu görüşün birçok anlayışını eleştirdim, bütün hayatım boyunca Millî Görüş'e karşıydım. Niye 28 Şu-

bat'a da karşı çıktım? Bu hareketin merkez sağı, muhafazakâr ve liberal değerleri tahrip edeceğini sezinledim. Çünkü anti-demokratik bir hareketti. Ayrıca Erbakan'ın Türkiye için bir tehdit olduğu iddiası gerçekçi değildi, tamamen psikolojik bir harekattı. Brifinglerde irtica diye söylenen şeylerin pek çoğu gerçek dışıydı. Kur'an kurslarında Müslüman Ümmeti olarak Atatürk'e düşmanız diye yemin ettiriliyormuş uydurması gibi. Burada klâsik jakobenizmi görüyoruz. 28 Şubat, klâsik jakobenizmin post-modern darbesiydi. Tıpkı 27 Mayıs gibi, tıpkı 12 Mart gibi, tıpkı 12 Eylül gibi. Değişik şartları, değişik nitelikleri olsa da, o da bir jakoben operasyondur. Tabii ki ben buna karşı çıktım. Demokratik hassasiyetimden dolayı.

Taha Bey çok teşekkür ediyorum, bu mü-lâkatı lütfettiğiniz için. Çok zevkli bir mü-lâkat oldu.

Ben de teşekkür ediyorum.

Russell D. Roberts

Görünmez Kalp

§

Tercih

Yeni baskılarıyla Eylül'de...

LiBeRTE, plâncı, devlet merkezli demode zihniyetin hastalıklarını bir bir ortaya döken, piyasada özgürlüğün yerleştirilmesinin önemini sağlam örneklerle anlatan ve büyük ilgiyle karşılanan iki romanının yeni baskılarını okurlarıyla buluşturuyor..

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...